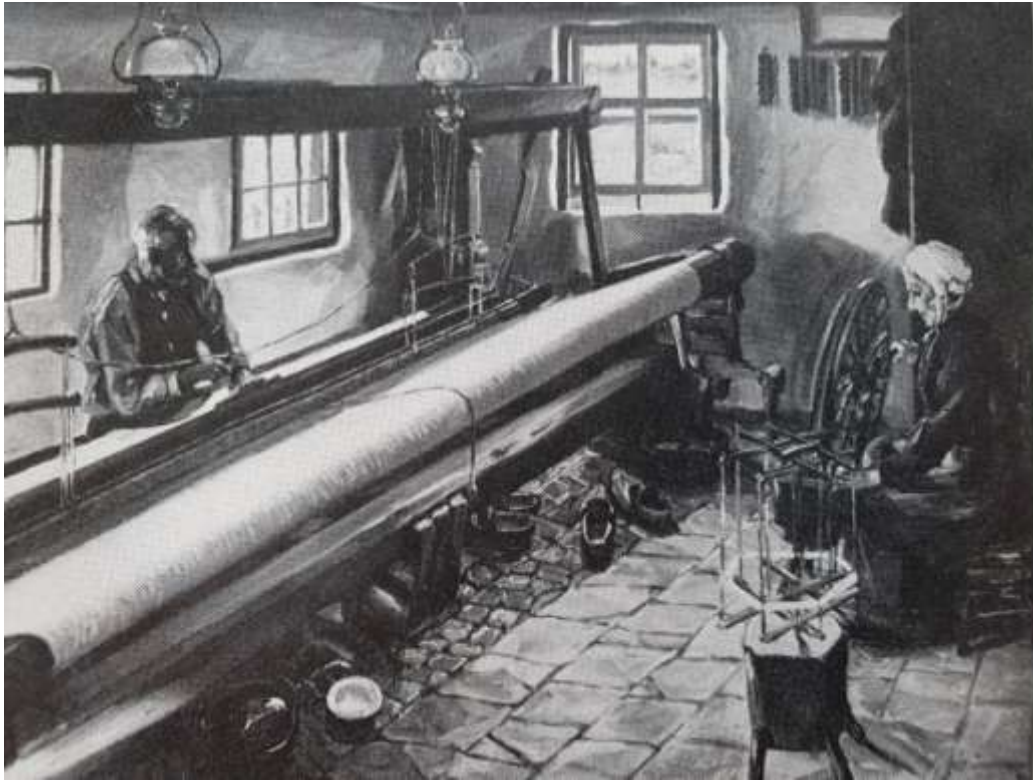

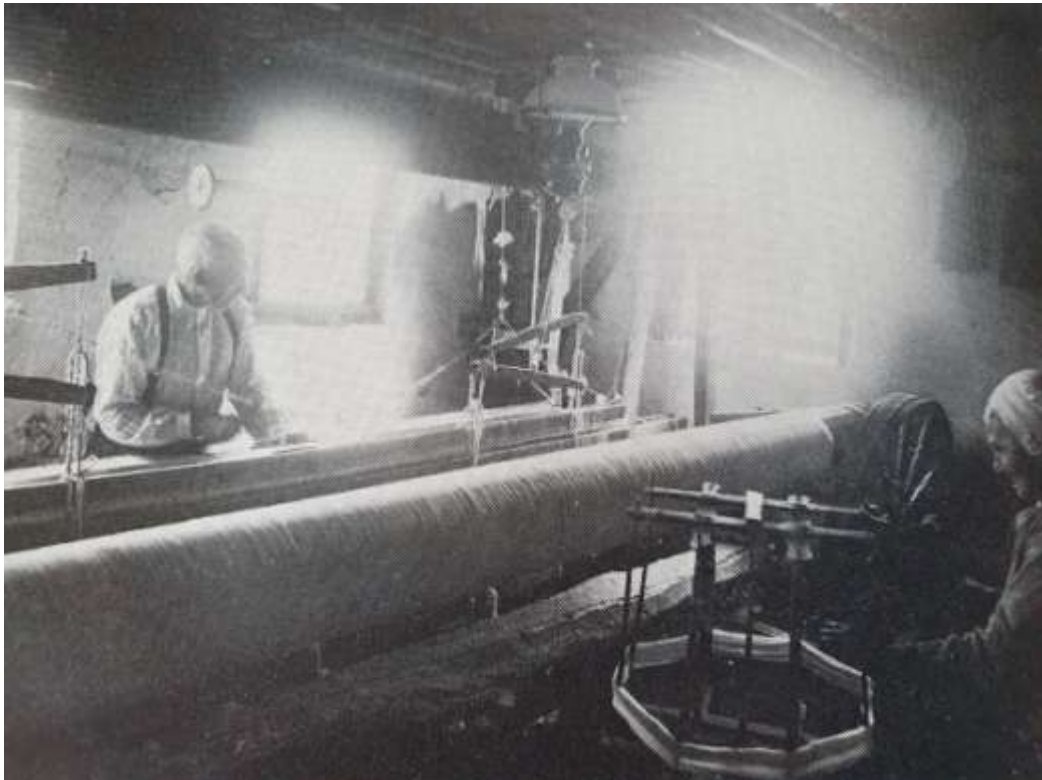
Het handweven rond 1850 (zoals beschreven door G. van Hek)

Boven: Schilderij van P. Peijnenburg met aanvullingen door de schilder.

Onder: Foto Breedwever G. van Hek aan zijn weefgetouw.

Foto en schilderij zijn eigendom van W. van Nuenen in Meerveldhoven.

Over weven en wevers valt best wat te vertellen. Van mijn vriend Cor van Uden kreeg ik een overdruk uit Brabants Heem (zie: bronnen) waarin door G. van Herk over het handweven rond 1850 wordt verteld. Breedwever Van Herk heeft het handweven van zijn vader geleerd die ook handwever was en die het weversvak, op zijn beurt, van zijn oudere broer rond 1850 in Riethoven had geleerd. Het waren vroeger boerenstukken die voor de particulier werden geweven. Zijn vader weefde ook beddentijk.

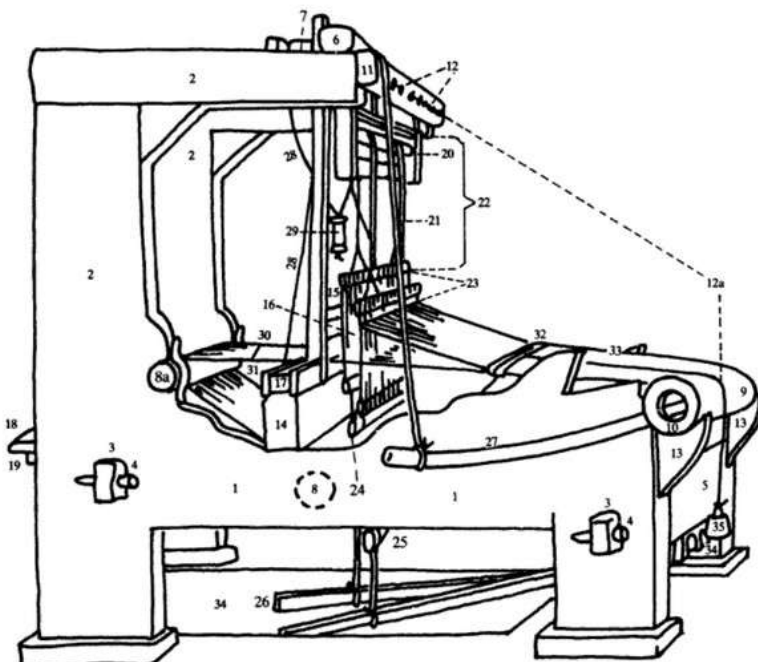
In Waalre stonden fabrieken van Van Dijk en Swane. Het bedrijf van Van Dijk is opgericht in 1845 door Josephus van Dijk (1813-1891). Hij was een wever die aan andere thuiswevers zoals Van Hek garens verkocht en als stukken opkocht, bleekte en weer verkocht aan anderen.

Hij vestigde zich aan de Bolkshuvel in Waalre en startte daar zijn linnenweverij met scheerderij, spoelerij, blekerij en enkele handweefgetouwen in een "fabriekshuis".

Swane was van adellijke afkomst. De linnenfabrikant Jan Willem Swane dreef een linnenfabriek op Willibrorduslaan 4 in Waalre. Beide fabrieken gaven werk aan de thuiswevers. De thuiswever haalde de ketting bij de fabriek en fabrikant af. Daar werden ze op een scheerraam klaar gemaakt en op lengte afgemeten, verschillend bij elk stuk. De stukken waren ieder afzonderlijk verschillend grof of

fijn en ook van breedte. Zo waren er toen smal- en breedwevers. Nistelrode zal rond 1850, vermoed ik, louter smalwevers gekend hebben. Tot die conclusie komt ook Ine Smit – Verbakel.¹ Er zaten hier in de directe omgeving geen fabrikanten en de doorgaans arme boeren hadden zo'n klein gedoentje dat er geen groot weefgetouw in paste.

Een weefgetouw bestaat uit garenboom, voorboom, onderloper, boomhout, zitplank, laaiboom, kamboom, laai, zijstukken en schutslei. (zie ook fig. 1)

1. zijde	12a. ingelengde draad	24. springhout
2. galg (bovenstuk	13. kettingboomsteunen	25. dwarstreden
3. oren (afgedunde uiteinden van de scheien)	14. ladeboom (onderlade)	26. treden
4. pen	15. bovenboom	27. deunstok
5. achterschei	16. rietkam	28. zweep
6. kambout	17. ladebak	29. trekklos
7. (hang)ladebalk	18. zitplank	30. tempel
8. doekboom	19. klampen (van de zitplank)	31. weefsel
8a. borstboom	20. Wel; hier: dubbele wel	32. kruisroeden (twee ronde roeden met daartussen het dradenkruis)
9. kettingboom met ketting-garen	21. paleirium (galg)	33. ketting
10. kettingboomkop	22.	34. schemelskuil
11. spanplank	23. kamlatten (onderkamlat en bovenkamlat) met he-	35. kruisroedegewicht

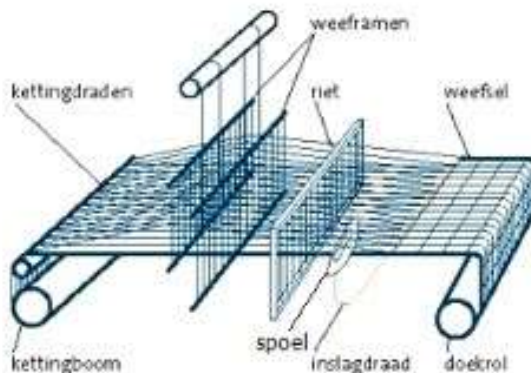
Figuur 1 Tekening smalweefgetouw
Bron: [Woordenboek voor Brabantse Dialecten - Weijnen et al.](#)

“ Bij ons thuis stonden drie weefgetouwen in de kamer, waar ik als jongen van 11 jaar op een smal getouw zat. Toen ik 7 jaar oud was en thuis kwam van school moest ik

pijppjes of schietjes zoals ze die noemen , spoelen voor mijn vader. Na mijn dienstdtijd ben ik ook gaan breedweven. De 2 jongste zusjes moesten de schieten spoelen en waren daar heel de dag druk mee om ons bij te houden.

¹ Wevers laat de loaij maar klinken 1988 folio 23.

Het schietjes spoelen gebeurt met een spoelwiel en een kroon van hout, waar de strengen die inslag heten, opgehangen werden en het spoelwiel met een riem in beweging bracht en zo dan de draad, door de vingers gelijkmatig, zachtjes aan, op het spoeltje kwam.

§...

De ketting, die opgeknoopt in bundels was ter voorkoming dat ze in elkaar zouden komen, haalde ik te voet op bij de fabriek en die droeg ik dan op mijn rug in een zak met een stok zo naar huis. Thuis haalde ik de ketting uit de zak en legde die op de vloer voor het weefgetouw uit elkaar. Dan maakte ik die los en kon het klaar gaan maken voor de bomen. De opbouw van een stuk gebeurt door 8 personen, 4 trekkers die in de handen de ketting vasthouden, 2 die de evenen of muizenladder houden dat dient voor het mooi opdraaien op de kop, en draaiers, die met een ijzeren stok het garen op de garenboom draaien. De draaiers probeerden soms hard te trekken, om zo de wever te plagen die dan de stok niet overgehaald kon krijgen. Hard trekken was niet goed omdat er in een stuk altijd smetten ingescheerd waren om zo de juiste wijze aan te geven van gelijkmatig blijven, de een niet harder dan de andere; anders wordt het garen te los en dit is niet goed voor de afloop van de boom. De evenen is van hout met tandjes naast elkaar, waar de twisten naast elkaar ingelegd worden. Een twist bestaat uit 20 draden. Nu is dan de ketting op de boom gedraaid en kan ik overgaan tot het aandraaien. Aan het eind van de ketting zijn ze gekruist, waar ik de roeien, 2 lange dunnen houten roeien, doorsteek. Dan volgt de kam, die bestaat uit 4 schaften met hevels en riet. In de kam blijft telkens als het stuk af is, een stukje hangen van ca. 30 – 40 cm. Hieraan kan men dan een nieuwe ketting vastknopen of aandraaien, zoals men dat noemt. Het aandraaien van een breedwever duurt twee dagen, ongeveer 10.000 draden draad voor draad aan elkaar hechten wat niet zomaar gedaan was. Als er geen drem genoeg in de kam was blijven hangen en dat was als het laatste stuk smaller was geweest, als nu het nieuwe was, dan moest er geregen worden en dit gebeurde met een rietmes, waar de draden dan mee doorgehaald en in het riet gebracht werden. Daarna zet men de kam over het aanknoopsel, om te beginnen met het garen te versterken. Het sterken gebeurt met een stijfselpap, vroeger met meel en met twee grote borstels van fijn varkenshaar. In elke hand een borstel en zo gaat men enkele malen op en neer over het garen, dat hierdoor glad werd gemaakt. Dit sterken komt later terug bij het weven, zo dikwijls als er ongeveer een el geweven is. Sommige wevers nemen dit stuk langer maar dat is niet goed want dan krijgt men bruggen in het linnen. Dan breng ik de boom, die altijd nog plat en laag ligt, omhoog op zijn werkelijke hoogte waar hij moet liggen om te kunnen weven. Nu volgt nog de kamboom waar de kam aanhangt en de laaiboom waar de laai aan een touw is vastgemaakt.

Ladeboom

m. (-en), (wev.) het dikke, zware (soms met lood volgegoten) dwarsstuk aan de lade onder den ketting.

Deze werden ook op hun plaats gezet en daarna volgde dan het eerste begin van een stuk aanweven. Onder aan de kam werden de schemels vastgemaakt, die op en neer gebracht worden met de voeten. Dit is een voornaam punt in het handweven.; de voeten mogen niet aftreden, voordat de spoel het garen verlaten heeft en in de bak van de laai is teruggekeerd. De schietjes worden in een spoel, die daarvoor gemaakt is, vastgelegd en de draad door de oogjes is gehaald; in de spoel zijn twee kleine wieltes die ronddraaien. Ook is zij spits aan de kanten en van ijzer voorzien, anders is ze van hout. Aan de laai is een handvat, waar men de laai mee op en neer trekt; ook is er een trekker aan vastgemaakt die de wevers in de hand houdt. Dus in één hand de trekker en in de andere hand het handvat van de laai en zo vliegt dan de spoel van de ene naar de andere kant, door het garen, telkens wanneer ik met de voeten de sprong open trap. Dat trappen met de voeten gebeurt met twee houten balken, in een grote kuil, die schemelskuil wordt genoemd. De schemelskuil is een grote kuil met twee balken, die hangen in een ijzeren spil, vooraan aan de schutslei, tussen 4 palen. Zo werkt de handwever dus met handen en voeten en dit heet dan weven met de vliegende spoel. Nog vroeger deden ze de spoel er door gooien en dan telkens met de duim en vinger aan elke kant opvangen. Dit kon echter alleen maar bij de smalwevers want bij breedwevers was de afstand te groot om de spoel op te vangen. Aan de kam zitten aan weerskanten ook nog vier houten sokjes, die paardjes genoemd worden. Ze dienen er voor om de kam op zijn juiste plaats te houden en te kruisen, telkens bij het op en neer gaan. Als dit alles klaar gemaakt is, steekt de wever ook nog vooraan bij de voorboom, een platte lat, die platte roei genoemd wordt. De wever doet er die inlezen, zoals dat genoemd wordt. Telkens met twee vingers boven en 2 vingers onder, dan de draden vastpakken en later worden ze bij de andere roeien gezet. Aan de voorboom zit ook een stevige stok, die strekstok genoemd wordt en dient om het garen af te winden van de voorboom, telkens als er een stukje linnen gemaakt is. Met die stok zet men ook het garen strak of slap voor het weven. Het gemaakte linnen komt onder op een boom te zitten, die onderloper heet. De boom ligt stevig vastgemaakt, aan de zijkanten van het weefgetouw en aan de ene kant heeft hij een kroon met scherpe punten, van ijzer. Aan de zijkant van het getouw zit een zware klem, ook van ijzer, die in de punten gegooid wordt en zo de boom vastlegt. Dit alles is noodzakelijk om het linnen mooi te kunnen weven. Als de wever gaat weven doet hij een stuk berenhuid voor de buik, die ook met touw vastgemaakt is aan het weefgetouw. Dit is om het laken te sparen van knoopjes die er anders op komen. Achter de rug heeft hij een lange eiken balk, van de ene muur naar de andere, die gemakkelijk beweegt en waar de wever de hele dag zit te springen en langs te schuren. De wever hangt daar feitelijk tegen aan, het is geen zitten en ook geen staan, doch hierdoor is menige zolder uit de broek geweven, wat te begrijpen is. De wever is met zijn hele lichaam bezig en het is zwaar werk daardoor. Door de gehele en lange dag trapt hij met de voeten, slaat met de armen de laai er tegen aan en trekt de spoel er doorheen. De slag van de laai, dient om de inslagdraad stevig te doen sluiten en zo krijgt men dat het plat linnen wordt. De wever moet ook goed luisteren of de spoel er zuiver doorheen loopt, anders moet hij stoppen en nakijken waar er iets niet in orde is. Zo voorkomt men gaten en dikke draden en alles wat niet mooi is en daarmee afbreuk doet aan de kwaliteit van het geweven linnen.

Als er een stukje linnen is geweven zet de wever er een tempel op die aan de kant een ijzeren haakje heeft met fijne tandjes, voor het maken van de zelfkant van het linnen en ook dient voor het spannen van het linnen. De tempel werd, naargelang het linnen grof of fijn is, bijgezet met lapjes die er onder geplakt worden. Sommige fabrikanten scheerden extra andere draden in de ketting die langs de kanten kwamen voor het maken van een mooie zelfkant. Dit alles bij elkaar hoort voor een handwever goed in orde te zijn en als dat alles goed ingesteld is, dan gaat het weven ok goed. De stukken linnen zijn verschillend, in lengte en breedte, grof of fijn. Zodoende is er ook verschil in loon dat er voor gegeven werd. De stukken werden per el gemeten en afgerekend als ze bij de fabrikant terug werden gebracht. Een stuk wordt altijd langer aangelegd, als het moet zijn, daar het altijd inweeft, en hiermee moet dus van te voren rekening gehouden worden.

In vroeger tijd was het weefloon, bij normale breedte, 25 cent per el. Later gingen die prijzen wat omhoog van 45 cent tot één gulden. Voor heel fijne en heel brede bijv. van el breed werd f. 1,25 uitbetaald. Als er een 4 el stuk op het getouw staat en het is dan ook nog heel fijn, dan kan de wever maar twee el per dag maken.

As het stuk geweven is, wordt het van het touw gehaald en met een brede lat, de zelfkant tegen elkaar en zo de rug erin gelegd; dan boven over de balken en op de vloer en dan nog op de tafel, om nog eens na te kijken en meteen een mooie rol van te maken, die dan in een grote zak wordt gestopt. De zak hangt de wever dan op zijn rug met een riem en stok over de schouder en zo gaat hij dan afleveren. Moeder de vrouw is dan alweer blij en staat alweer op de uitkijk wanneer het karige loon binnenkomt, waar zij soms weken op moest wachten. De wevers waren vroeger maar arm en men schold wel eens, dat ze alleen maar selderij in de soep hadden. Toch waren ze altijd met hun lot tevreden en vaak waren ze ook in goede stemming zodat ze op 't getouw, heel dikwijls hun liedjes zaten te zingen. Hier schrijf ik er enkele neer:

De spoel vloog nu links en rechts door 't getouw,
Van 's morgens tot 's avonds, zo lustig en zo gauw,
Het zuur verdiende loon werd noch verkwist, noch verteerd,
Dat had de vader zijn kinderen niet geleerd.

Mijn vader was een wever
Een weverszoon ben ik.
Mijn vader weeft het linnen
en de pijpjes die spoel ik. “

Bronnen:

- 1. Het handweven rond 1850 door G. van Herk; Brabants Heem Jaargang 23, 1971 pag. 19 e.v.**
- 2. Woordenboek van de Brabantse dialecten II-4, Deel 2 Textiel door Drs. P. H. Vos en Drs. H. van Lieshout**